

הצלוקת/יאנוש קורצ'אק

תחום הדעת: ספרות – בממלכתי דתי

שכבת גיל: כיתות גבוהות של ביה"ס היסודי, חט"ב

משך השיעור: 90 דקות

כתיבה: דר' חנה שפירא

הקדמה:

לקראת יום המאבק הבינלאומי בגזענות מוצע להלן מהלך שיעור בספרות על סיפורו של יאנוש קורצ'אק - "הצלוקת". תופעת הגזענות, על פי הסיפור, איננה מופנית אך ורק כלפי היהודים. שמירה על כבוד האדם והאיסור לפגוע בו – אלו המסרים האוניברסליים העולים מתוך הסיפור.

מטרות על:

יישום אסטרטגיות למידה

חינוך לערכים

מטרות לימודיות:

התלמיד יאתר את הרקע של הסיפור – מקום וזמן התרחשות.

התלמיד ידע לאפיין את הדמויות בסיפור.

התלמיד יכיר את המושגים "סיפור מסגרת" ו"סיפור פנימי".

מטרות בתחום הערכי:

התלמיד יכיר בכך שיש לקבל גם את הלא מוכר, השונה והאחר.

התלמיד יבין שיש לפעול בכדי למנוע פגיעה פיזית או נפשית באחר.

התלמיד יפנים חשיבות המצווה "ואהבת לרעך כמוך" וימנע משנאת חינוך ומגזענות.

תקציר הסיפור:

הסיפור 'הצלקת' מורכב משני סיפורים: "סיפור פנימי" ו"סיפור מסגרת".

בסיפור הפנימי מתואר היום הראשון ללימודים בבית ספר בפולין. ילדי הכיתה דוחים את הילד היהודי שמצטרף לכיתתם ולועגים לו. המורה שמבחינה ביחסם של הילדים כלפיו מספרת להם על חווית דחייה דומה מעברה האישי (המורה פולניה).

הסיפור השני (**ספור המסגרת**) מתמקד במורה שנזכרת במה שעשו לה הילדים הגרמנים ביומה הראשון בבית-הספר. כדי להוכיח לילדים אמיתות הסיפור היא מפזרת שעה ומראה להם את הצלקת בראשה. היא מסבירה לילדים שילד גרמני זרק עליה אבן ולכן הצלקת. הצלקת הפיסית איננה כואבת אולם זו שבלב כואבת עד היום.

מהלך השיעור:

- א. הבנת הסיפור באמצעות עריכת טבלה המשווה בין הסיפור הפנימי לסיפור המסגרת.
- ב. אפיון הדמויות.
- ג. משמעות הצלקת ודין בכותרת של היצירה.
- ד. דיון בהיגדים/פתגמים מתוך המקורות והקשר שלהם לסיפור.
- ה. פעילות יצירתית בעקבות למוד הסיפור.
- ו. העשרה – דמותו של יאנוש קורצאק.
- ז. נספח – הסיפור 'צלקת'.

א. הבנת הסיפור באמצעות עריכת טבלה המשווה בין הסיפור הפנימי

לסיפור המסגרת:(הצעה) – לסמן בצבעים שונים משפטים ששייכים לסיפור

הפנימי, ומשפטים ששייכים לסיפור המסגרת).

הטבלה משווה בין שתי התקופות השונות המתוארות בסיפור:

הזמן	הסיפור החיצוני	הסיפור הפנימי
המספר	הוזה	עבר
המספר	- הסופר יאנוש קורצ'אק (לחניכיו ולקוראיו).	- המורה הפולנייה לתלמידיה.
הסביבה החברתית	- בית ספר פולני. - ילד יהודי בודד בכיתה של ילדים פולנים.	- בית ספר גרמני. - ילדה פולנייה יתומה מאב בודדה בכיתה של ילדים גרמנים.
הסיטואציה	- אלימות מילולית הנושאת אופי גזעני אנטישמי.	- אלימות מילולית ואלימות פיזית הנושאות אופי גזעני.
גורמי האלימות	- אנטישמיות או גזענות; - דעות קדומות; - דחיית הזר; - לחץ חברתי; - חשש מהחדש והלא מוכר.	
התוצאה	צלקת בגוף ובנפש	

ב. אפיון הדמויות:

התלמידים ילמדו לאפיין את הדמויות על פי מעשיהן ודבריהן ויפתחו עמדה אישית
 כלפי כל דמות.

1. יאשק
2. ילדי הכיתה

3. הילד היהודי

4. המורה

יאשק – ילד שקט. איננו יהודי. בכיין. איננו רוצה לשבת על יד הילד היהודי. מה מניע את יאשק להתנהג בדרך שנהג? (יאשק הוא מעין אב-טיפוס לילד החלש, השקט והצייתן, המושפע מחבריו, ילד ש"צריך לשאול את אמא" ובעצם הוא הדוגמה ל"ממלאי הפקודות").

סיבת אומללותו של יאשק: ייתכן שהוא חשש גם כן למעמדו החברתי אם ישב ליד ילד דחוי כל כך חברתית. קורצ'אק מציג את דמותו - "הילד המסכן" אשר נאלץ לשבת ליד ילד יהודי בכיתה מתוך עמדה אמפטית ומשתף אותנו במצוקתו. סיפורה של המורה מעמיד את יאשק כקורבן אומלל של החברה הגזענית השולטת ברגשות הילדים, עד שאינם מבחינים מי הנפגע ומי הפוגע.

ילדי הכיתה – מתנכלים לילד היהודי ומכנים אותו בכינויי גנאי "לשם מה בא הנה יהודי?", "יהודון, - רבי, - מושק!". "ריח בצל נודף ממנו", "מסריח", "לך לבית הכנסת!", "לחדר!", "אין אנו רוצים בך"!"...

מה מניע את ילדי הכיתה להתנהג כפי שהתנהגו?

ניתן לשוחח על לחץ חברתי, על אנטישמיות ודעות קדומות, שנאת השונה, על פחד מן החדש והבלתי מוכר, על מנהיגות וקניית מעמד בחברה). אפשר לפתח שיחה שבה נקודת המוצא אינה רק הילד הנפגע, אלא גם שאר ילדי הכיתה. האם בכיתה שלנו או בכיתות אחרות קיימת תופעה כזו? הדגימו. כיצד מתמודדים עם לחץ קבוצתי? שנאת השונה מה פירוש המושג? מה דומה ומה שונה בין שתי הדוגמאות שמובאות בסיפור לשנאת השונה? האם בכיתה שלנו או בכיתות אחרות קיימת תופעה כזו? הדגימו. כיצד מתמודדים עם שנאת השונה? כיצד ננהג אם ייכנס לכיתתנו ילד ממוצא זר או ילד שנראה/ מתנהג/ מדבר שונה מאתנו.

הילד היהודי: מה הרגיש הילד לפני כניסתו לבית הספר הפולני?

מה הרגיש כשיאשק "זז עד קצה הספסל"?

מה הרגיש כאשר הילדים "הסתובבו כולם אחורה, רואים ואומרים..."?

מה הרגיש כשהמורה סיפרה את סיפורה?

ננסה להבין מדוע הילד שתק, מדוע לא הגיב? (הוא היה חדש בכיתה, המום,

הרגיש בודד, חלש.)

לילד היהודי אין שם. הוא נוכח-נפקד בסיפור ונוכחותו היא סימבולית. בכך אומר לנו קורצ'אק – לא משנה מי הוא הקורבן לגזענות, היום הוא יהודי ומחר אדם אחר (המורה שאיננה יהודייה חוותה גזענות בשל היותה "שונה").

תופעת הגזענות היא מעבר למקרה הפרטי של היהודים.

הצלקת של המורה מוזכרת בסיפור במפורש. אין ספק שגם לילד היהודי נגרמה צלקת בעקבות האירועים בכיתה. איך הילד הפגוע יכול להתחזק במצב כה קשה ולצאת נגד הדעות הקדומות של התלמידים האחרים. (הוא יכול לומר לעצמו: הם אינם מכירים אותי עדיין, או אני צריך למצוא דרך להוכיח להם שאיננו מה שהם חושבים, או אני צריך להאמין בעצמי שאינני מה שהם חושבים עלי ועוד.)

1. המורה מעמידה בפני ילדי הכיתה מראה להתנהגותם כלפי הילד היהודי בכיתתם ואינה מטיפה להם "עשה ואל תעשה". היא מספרת להם על הצלקת הפנימית שנשארה בלבה לאחר שבני כיתתה הכו אותה ועלבו בה על היותה פולנייה בין גרמנים. מדוע המורה בחרה לספר סיפור במקום להעניש את התלמידים?

המורה בסיפור משתמשת בסיפור מחייה כדי לאפשר לתלמידיה להתבונן בעצמם.

ג. משמעות הצלקת ודיון בכותרת של היצירה

מהי "צלקת"? למי מהדמויות בסיפור יש צלקת? מתי צלקת "נפתחת"?

1. במובן הקונקרטי צלקת היא סימן שנשאר בעור אחרי פצע שהגליד, רשמי מכה או שרטת.
2. בלשון ציורית (מטפורית): שרטת בלב, פגיעה עמוקה בנפשו של אדם, אשר הטביעה את חותמה בו והותירה בו רושם בל יימחה.

בסיפור מופיע המשפט הבא בפי המורה: "צלקת על הראש איננה כואבת, אבל... צלקת שבלב כואבת". המסר של הסיפור: צלקת פנימית שנוצרת בלבנו כשפוגעים בנו פיזית ורגשית נשארת לעד והשפעתה קשה יותר מזו של צלקת פיזית.

ד. דיון בהיגדים/פתגמים מתוך המקורות והקשר שלהם לסיפור:

הלבנת פנים

"נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" (ברכות מג, ע"ב).

"...כל המלבין פני חברו ברבים, כאילו שופך דמים" (בבא מציעא נח, ע"ב).

כבוד האדם

"יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" (אבות ב, טו).

מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך

ה. פעילות יצירתית בעקבות למוד הסיפור:

1. כתיבת המשך לסיפור.

2. כתיבת מחשבותיו של הילד היהודי (יומן).

3. "צלקת" שאני רוצה לספר עליה.

ו. העשרה:

הכרות עם דמותו של יאנוש קורצ'אק (מחבר הסיפור) ופועלו.

מומלץ להביא לכיתה ספרים שקורצ'אק חיבר, או תמונות שבהן הוא מופיע עם תלמידיו.

אפשר להציג לתלמידים את השאלה: מהי הצלקת האישית של יאנוש קורצ'אק ומה משמעותה?

יאנוש קורצ'אק - [קישור לסרט](#)

סרטו המרגש של סמיון וינוקור, מתאר את קורות חייו ותפיסת המציאות הייחודית של יאנוש קורצ'אק בזמן שהותו בגטו ורשה, ואת פועלו בבית היתומים באחרית ימיו. אורך הסרט:

44:15

נספח:

הצלקת/ יאנוש קורצ'אק

(עיבד : אריה בוכנר)

שום תלמיד לא רצה לשבת איתו על ספסל אחד. ובכן כאשר לא רצו, לא ישבו, וחסל. אבל יאשק הוא שקט, אפילו כאשר אינו רוצה, אבל מישהו מצווה - יציית, רק לא נעים לו. היום הראשון בבית הספר. יושב יאשק, זז עד קצה הספסל, אבל כאשר יסתכל מיד יזכור. עליו להיזהר. רק היום להחזיק מעמד. כאשר ילך הביתה יספר לאימא וישאל מה לעשות, כדי לא לשבת יחד איתו. שומע יאשק את דברי המורה, איך צריכים תלמידים ללמוד בחריצות. הוא שומע ועיניו דומעות. והמורה אינה מכירה עדיין את הנערים ואומרת: "בוא נא אלי, אתה, מהספסל האחרון, מה שמך? מדוע אתה בוכה?" "הסתובבו כולם אחורה, רואים ואומרים: "מפני שהוא המורה, אינו רוצה לשבת עם יהודי", "לשם מה בא הנה יהודי?" "יצאו אפילו מהספסלים כדי לראות טוב יותר ואז: "יהודון!" המורה קמה, השתתקו במקצת, כי אינם יודעים אם מותר. אבל שוב: "מסריח", "לך לבית הכנסת!", "אין אנו רוצים בך!" המורה עומדת, מחכה, והנערים סקרנים מה תגיד. אבל המורה אינה אומרת כלום, רק סיכת ראש הוציאה משערותיה והשערות התפזרו. ולמורה יש שערות יפות, ארוכות, בהירות, מסורקות למשעי. מה יהיה כאן? דממה. "ובכן מה?" שואלת המורה, "גמרתם כבר?" "מה היה עלינו לגמור?" אומר הנער, אשר השליך אבנים בחצר, נסדר ליהודי חימום כזה שילך לו", מוסיפים האחרים.

"לא ילך", אומרת המורה, "גם אם כל יום תכו אותו הוא מוכרח להישאר כי כך החוק אומר. ועכשיו הירגעו ואספר לכם את תולדות הצלקת הזאת. התדעו מה זאת צלקת?" המורה התכופפה והראתה מקום ריק, חסר שערות על ראשה - מקום צלוק. כאשר שערותיה היו מסורקות ומסודרות כראוי, הצלקת לא נראתה כלל. "אתם רואים?" "זה ודאי מאבן...". "אולי סוס בעט במורה?" "לא סוס כי אם אנשים", השיבה המורה, "אנשים לא נבונים, רעי לב. הייתי אז ילדה, בערך בגילכם, אבי מת היינו רק שתינו - אימא ואני. והאזור ההוא של פולין היה שייך אז לגרמניה. וגם אצל הגרמנים היה אז חוק, שהילדים מוכרחים לבקר בבית הספר. ובכן, רשמה אותי אימא לבית הספר, אחרת הייתה משלמת קנס, או שהיו מושיבים אותה בבית הסוהר. כאשר הלכתי בפעם הראשונה לבית הספר הגרמני, נשקה אותי אימא, דמעות זלגו מעיניה ואמרה: 'פעוטה אומללה'... ואני השתוממתי, כי הייתי מרוצה ושמחתי

שאהיה כבר תלמידה. מפני מה היא מפחדת כל כך ? נו, מה? חדלתי להשתומם. אתם כבר מתארים לעצמכם" ...שהמורה תספר איך זה היה." איך היה? אף אחד לא רצה לשבת איתי על ספסל אחד. אמרו 'חזירה פולנייה', 'אביך שיכור', ואבי אף פעם לא שתה יין, אפילו לא בירה. הבינותי אז רק מעט גרמנית ואינני יודעת מה אמרו. אבל הייתה רשעות כזאת ושנאה איומה. רק ארבעה לא הציקו לי. שלושה בנים ובת אחת. ביקשתיה אחר כך שלא תגן עלי, שתעמיד פנים כאילו אינה אוהבת אותי, נו והתחילו להדריך את מנוחתה, שאלו אותה כמה שילמתי לה בעד שתגן עלי. רע, נורא היה לי בבית הספר הגרמני הזה ". פעמים רבות אחרי כן, ביקשו הילדים מהמורה שתספר מי ואיך פצעו אותה באבן. אבל המורה עמדה על דעתה, לא רצתה, ולא סיפרה". זה היה לפנים, לא נעים להיזכר. לא כדאי! ומה יש לספר? אבן ידוע שקשה היא. כאב - והתרפא. עדיין אינכם מבינים ילדים, צלקת על הראש אינה כואבת, אבל גם בלב נשארה צלקת מאותה אבן. והצלקת שבלב - כואבת. אל תרגיזו ילדים, לא אותנו, ולא שום אדם. הגנו על כבוד בית הספר! אל יצא איש מבית הספר עם צלקות, כמו שלי, על הראש ובלב!"